

The psychological factor of creativity in adolescent self-awareness

Abdumalik NURMAMATOV¹

Surkhandarya regional center for retraining and advanced training of public education workers

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

30 January 2022

Accepted 20 February 2022

Available online

15 March 2022

Keywords:

adolescence,
creativity,
cognitive process,
personal-social,
emotional,
self-discipline,
internal discipline,
responsibility.

ABSTRACT

The article discusses the creative factor, its features and psychological impact on the strategic life self-awareness of young people in adolescence, when worldviews, beliefs, attitudes, principles, self-awareness, assessments, etc. are formed.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss2/S-pp468-472>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўспиринларнинг ўз-ўзини англашида краетивликнинг психологик омили

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

ўспиринлик,
креативлик,
англаш жараёни,
шахсий ва ижтимоий,
эмоционаллик,
ўз-ўзини тарбиялаш,
ички интизом,
масъулият.

Мақолада дунёқараш, эътиқод, нуқтаи назар, принцип, ўзлигини англаш, баҳолаш ва ҳоказолар шаклланадиган ўспиринлик даврида ёшларда ҳаётий стратегик ўз-ўзини англашида краетивлик омили, хос хусусиятлари ва унинг психологик таъсири ҳақида фикрлар билдирилган.

¹senior lecturer, Surkhandarya regional center for retraining and advanced training of public education workers, Surkhandarya, Uzbekistan

Психологический фактор творчества в подростковом самосознании

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

подростковый возраст, творчество, познавательный процесс, личностно-социальный, эмоциональный, самодисциплина, внутренняя дисциплина, ответственность.

В статье рассматривается творческий фактор, его особенности и психологическое влияние на стратегическое жизненное самосознание молодежи в подростковом возрасте, когда формируются мировоззрения, убеждения, установки, принципы, самосознание, оценки и т.д.

Инсон ижоднинг қайси соҳасида фаолият олиб боришидан қатъи назар, ижодий тафаккурга эҳтиёж сезади. Юзага келган муайян савол ёки масаланинг ечимини топиш жараёнида ижодий тафаккур намоён бўлиб, бу жараёнда сифат жиҳатидан янги моддий ёки маънавий қадрият яратилади.

Шахсдаги фазилятлар, унинг турли-туман фаолияти, хулқ-атвори, муомаласи, фаоллиги, индивидуал психологик хусусиятлари, ташаббускорлиги, меҳнат-севарлиги, мустақиллиги, қизиқишлари, эътиқоди, дунёқараши, барқарор диққат, кучли хотира ва тафаккур, миллий ғурурнинг намоён бўлиши, кечиши, ривожланиши – ҳаммаси психологик қонуниятлар асосида амалга ошади.

Инсоннинг теварак-атрофдаги ҳодисалар, ҳолатлар ва бошқаларга бўлган муносабати ўз-ўзини англаши, ўзини баҳолаш, назорат қилиш, таҳлил қилишда кўзга ташланади. Инсон ўзининг психологик, физиологик имкониятларини тўғри баҳолай олиши, ўзининг маълум бир миллатга тегишлилигини ҳис қилиши, унда миллий ғурур, ифтихор, миллий ўзига хосликни шакллантириши миллий ўз-ўзини англаш орқали юзага чиқади.

Мустақиллик ва жавобгарликни ўзига олишга қодир ўқувчи – ёшларнинг онгини шакллантириш муаммоси ҳозирги мураккаб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ўқувчи ёшларнинг онгини шакллантиришга таъсир кўрсатмай қолмайдиган бир пайтда, айниқса, долзарб муаммодир.

Креативлик, яъни яратувчанлик, янги ғояларни ўйлаб топишга мойиллик ва изланувчанлик ўспирин ёшида намоён бўлади.

Дунёқараш, эътиқод, нуқтаи назар, принцип, ўзлигини англаш, баҳолаш ва ҳоказолар шаклланидиган ўсмирлик ёши таълим фаолияти ва шахслараро ижтимоий муносабатларида ижобий ёки салбий томонга туб ўзгаришлар бўлишига олиб келади. Шунинг учун ўсмирлик даврида ижодкорликнинг ривожланиши ва намоён бўлишига таъсир қилувчи омилларни ўрганиш, айниқса, долзарбдир. Мазкур сифат ўспирин шахсининг ўз-ўзини намоён қилиш лаёқатига эгаллигида намоён бўлади. Қолаверса, креатив салоҳият негизида ҳар бир ўспириннинг шахсий қобилиятлари, табиий ва ижтимоий қуввати яхлит ҳолда намоён бўлади. Креатив потенциал билиш жараёнига йўналтирилгани ижодкорлик билан чамбарчас боғлиқ. Ўспириннинг креатив потенциали анъанавий тафаккур юритишдан фарқли равишда ҳар бир ўспириннинг ўзини ўзи ривожлантириши ва намоён эта олиши бевосита унинг креативлик қобилиятига эгаллиги билан боғлиқ.

Креативлик шахсни яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини тавсифлайди. Креативлик иқтидорнинг муҳим омили сифатида зеҳн ўткирлигини белгилаб, эътиборини таълим жараёнига фаол жалб этишни таъминлайди.

Ўспиринлик даврда шахснинг камол топишида ўзини англаш муҳим аҳамиятга эга. Чунки ўзини англаш жараёнида ўзига нисбатан талабчанлик, ўзини бошқа шахслар билан таққослаш, ўзига бино қўйиш эҳтиёжи пайдо бўлади. Ўспиринларда ўзини англашнинг ривожланиши шахсий хулқ-атвори тушунишдан бошлаб, ахлоқий фазилати, характери, ақлий имконият ва қобилиятини билиш билан якунланади.

Психология тарихида психоаналитик назарияси вакили Альфред Адлер: “Одамлар ўзини ўзи англаш орқали ўзларини ва атроф-оламни такомиллаштириш қобилиятлари мавжуд”, дея таъкидлайди [1]. Тадқиқотчи Г.Б. Амирова: “Ўз-ўзини англаш – онг, диққатнинг ўз-ўзига йўналтирилгандаги ҳолати”, – деб таърифлайди [2].

Л.С.Виготскийнинг таърифига кўра, ўз-ўзини англаш инсоннинг ўзи ҳақидаги тасаввурларининг динамик тизими бўлиб, ўзининг жисмоний, интеллектуал ва бошқа турли сифатларини англаш билан юзага келади [3]. Ушбу сифатлар, ўз-ўзига берадиган баҳосига ташқи омиллар, муносабатлар ҳам таъсир этиши мумкин. Ўз-ўзини англаш ижтимоийлашув ва тарбия жараёнлари билан узвий боғлиқ эканлигини таъкидлаш бу муаммонинг айнан ижтимоий психологик моҳиятга эга эканлигини англашга ёрдам беради.

Инсон ўзининг муайян фазилатларини сезиши ўз-ўзини англаш натижасида юзага келади.

Ўсмирлик – шахс ривожланишидаги энг муҳим даврлардан бири бўлиб, ўз-ўзини англашнинг ривожланиши юқори даражага этади. Ўз-ўзини англаш – бу ўзини психологик англаш. Ўсмирларда ўз-ўзини англашни шакллантириш уларнинг кейинги психологик ривожланишининг бутун жараёнига катта таъсир кўрсатади. Бироқ ҳозирги кунгача психологик-педагогика фанларида ўсмирларнинг креатив ўзини ўзи англашини ривожлантириш учун шарт-шароитлар муаммоси тегишли эътиборга олинмаган [4].

Ўспиринлик даврида ўз-ўзини тарбиялашда креативлик омиллари қуйидаги ҳолатларда бевосита ёки билвосита таъсирга эга бўлади:

- ўз-ўзи билан мулоқотда (ўзини конкрет тарбия объекти сифатида идрок этиш ва ўзи билан мулоқотни ташкил этиш сифатида);
- ўз-ўзини ишонтиришда (ўз имкониятлари, кучи ва иродасига ишониш орқали, ижобий хулқ нормаларига бўйсундириш);
- ўз-ўзига буйруқ беришда (тиғиз ва экстремал ҳолатларда ўзини қўлга олиш ва мақбул йўлга ўзини чорлай олиш сифати);
- ўз-ўзига таъсир ёки аутосуггестия (ижтимоий нормалардан келиб чиққан ҳолда ўзида маъқул установакаларни шакллантириш);
- ички интизомда – ҳар доим ҳар ерда ўзининг барча ҳаракатларини мунтазам равишда коррекция қилиш ва бошқариш учун зарур сифат.

Ўспиринларда креативлик ва ижодкорлик ўз-ўзидан ривожланиб қолмай, маълум вақт ичида изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш, касбий фаолиятига ижодий ёндашиш, янги-янги ғояларни яратишда фаоллик кўрсатиш, илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш, тенгдошлар билан ҳаётий

ютуқлар хусусида фикр алмашиш орқали шакллантирилади ва у аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Ўспирин ижодий фаолиятни ташкил этишда муаммоли масалаларни ечиш, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, шунингдек, ижод намуналарини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур. Муаммоли масала ва вазиятларни ҳал қилар экан, ўспириннинг масала ечимини топишга ижодий ёндашиши унда ҳиссий иродавий сифатларнинг ривожланишига ёрдам беради.

Шахс ақл-заковатининг кўрсаткичи, сифати, хусусияти унинг атрофдаги одамлар билан кундалик муносабатлари ва амалий фаолиятида вужудга келади, ўзаро таъсир натижасида унда ақлнинг ижодий маҳсулдорлиги, теранлиги, тезлиги, мустақиллиги, танқидийлиги, чуқурлиги орта боради.

Ўзига ишонч, жасорат, эркинлик каби шахсий фазилатлар креативлик салоҳиятини рўёбга чиқариш эҳтимолини оширади. Э.Л. Сольдатованинг экспериментал тадқиқотида креативлик ва шахснинг айрим хусусиятлари ўртасидаги боғлиқликнинг корреляцион таҳлили ўтказилди. Креативлик билан энг боғлиқ бўлган нарса бу бағрикенгликдир. Шахснинг шахслараро фазилат-ларини, мулоқот ва ўзаро муносабатлардаги ўзига ишончни ташхис қилувчи омиллар орасида креативлик билан сезиларли боғлиқлик аниқланди [5]. Бу фазилатлар ўсмирларни мустақил фикрлаш ва ҳаракат қилиш қобилияти, маълум бир мақомга эришиш истаги, шуҳратпарастлик, ирода ва фаолликнинг мавжуд-лиги, қатъиятлилиқ, ташаббускорлик, этакчилиқка мойиллик, ривожланган нутқ қобилиятига эга бўлиши билан тавсифланади. Бошқача айтганда, юқоридаги фазилатлар қанчалик ривожланган бўлса, ўсмир шунчалик креатив бўлади.

Қизиқиш мотив сингари борлиқнинг мўъжизакор томонларини билишга, фан асосларини эгаллашга фаолиятнинг турли-туман шаклларида нисбатан ижодий ёндашишни вужудга келтиради, меҳнатга, таълимга маъсулият билан муносабатда бўлишни шакллантиради, ҳар қайси яккаҳол (индивидуал) шахсда ишчанлик, ғайрат-шижоат, эгилмас иродани таркиб топтиришга пухта психологик шарт шароитлар яратади.

Креативликни шакллантириш учун маълум даражадаги ижтимоийлашув талаб қилинади, бу элементар мулоқот кўникмаларини эгаллашни назарда тутаяди [6]. Мотивация инсоннинг ижодий фаолиятининг ривожланишини белгиловчи омиллардан биридир. Бир қатор тадқиқотчилар муваффақият мотивацияси креативлик учун зарур, деб ҳисобласа-да, бошқалари ижтимоийлашув мотиви шахснинг ижодий салоҳиятини намоён этишни қийинлаштиради, деб ҳисоблашади.

Аксарият муаллифлар ҳар қандай мотивация ва шахсий иштиёқнинг мавжудлиги ижодий шахснинг асосий белгиси эканлигига ишора қиладилар. Креатив ижобий ҳис-туйғуларни бошдан кечириш, яратиш эҳтиёжига асосланади. А.Роу буюк ижодкорлар таржимаи ҳолини ўрганар экан, ўсмирлик давридаги ижодий интилиш ва ижодий ютуқдан завқланиш ҳисси умумий жиҳат эканлигини исботлади [6]. Демак, креатив қобилиятларни ривожлантириш билимга бўлган эҳтиёжни шакллантиришдан бошланади.

Креативлик инновацияга интилиш бир гуруҳ одамлар – потенциал ёки ҳақиқий ҳамфикрлар пайдо бўлган жойда пайдо бўлади. Креативликнинг ривожланишини белгиловчи асосий омил – бу ўсмирнинг катталар билан муносабатининг мазмуни, катталарнинг унга нисбатан тутган позицияси билан боғлиқдир. Креативлик оқилона таваккал қилиш, тўсиқларни энгиб ўтиш ва бошқаларнинг фикрига қаршилиқ кўрсатишга тайёрликни англатади.

С.Л. Рубинштейн ўсмирларда ўз-ўзини англашнинг ривожланиш жараёнини ўзини содда билмасликдан тобора аниқроқ ва баъзан кескин ўзгарувчан, ўз-ўзини ҳурмат қилишгача бўлган бир қатор босқичларни тавсифлайди. Натижада, “инсон ўзини юқори даражадаги шахс сифатида белгилайди” [7].

Ўз-ўзини ҳурмат қилиш – бу шахснинг марказий шаклланиши. У, асосан, шахснинг ижтимоий мослашувини белгилайди, унинг хатти-ҳаракати ва фаолиятини тартибга солувчи ҳисобланади. Албатта, ўз-ўзини ҳурмат қилиш инсонга хос бўлган нарсаси эмаслигини билиш керак.

Ўз-ўзини ҳурмат қилишнинг шаклланиши фаолият ва шахслараро таъсир жараёнида содир бўлади. Жамият кўп жиҳатдан шахснинг ўзини ўзи қадрлашига таъсир қилади. Шунга қарамай, ўз-ўзини ҳурмат қилиш шахсий муносабатлар таркибида алоҳида ўрин тутати.

Юқоридаги ўз-ўзини англаш механизмлари орасида психологик нуқтаи назардан ўз-ўзи билан амалга ошириладиган ички диалог алоҳида ўрин тутати. Ўз-ўзи билан диалог – оддий тил билан айтганда, ўзи билан ўзи гаплашишдир. Аслида, бу қобилият бизнинг бошқалар билан амалга оширадиган ташқи диалогларимиз асосида ривожланади, лекин айнан ички диалог учун креатив сифат муҳим регулятив роль ўйнайди.

Хулоса сифатида айтишимиз мумкинки, креативлик ўз-ўзини англаш стратегиясини танлаш омили сифатида турли даражадаги ижодий ёндашувга эга бўлган гуруҳлардаги эмпирик кўрсаткичларнинг ўзаро боғлиқлик хусусиятларида ва “шахсий ижод” ва когнитив ривожланиш омилларининг “ўзини ўзи бошқариш”га таъсирида намоён бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Отажонов М. Психоанализ асослари. – Т.: «Ўзбекистон», 2004.
2. Амирова Г.Б. Ўқувчи-ёшларда ҳаётий стратегик ўз-ўзини англашнинг психологик асослари. «Замонавий таълим» журнали. 2016, 2. – Б. 41.
3. Исломова Н., Абдуллаева Д. Ижтимоий психология. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2015. – Б. 13.
4. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. Петровского А.В. – М.: Просвещение, 1973. – С. 496.
5. Солдатова Е.Л., Лаврова Г.Н. Психология развития и возрастная психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – С. 379.
6. Дуина И.Н. Творчество как феномен социальных коммуникаций. – Новосибирск: Соран, 2000. – С. 173.
7. Психология самосознания [Текст]: учебное пособие / авт.-сост. Т.Г. Волкова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2014. – С. 342.